

AUCA DEL NOI CATALÀ, ANTIFEIXISTA I HUMÀ

Pere Català i Pic i Josep Obiols

Amb la col·laboració de Pilar Vélez
i Ester Boquera

Edició quadrilingüe: català, castellà, francès i
anglès

» L'Ajuntament de Barcelona i Libros del Zorro Rojo publiquen ***Auca del noi català, antifeixista i humà***, amb text de Pere Català i Pic, i il·lustracions de Josep Obiols. Es tracta de la recuperació d'una obra històrica a Catalunya i Espanya des de la Segona República que significa el reconeixement de dues figures cabdals de la nostra cultura.

» A més de reproduir l'original del 1937 —amb els rodolins en català, castellà, francès i anglès—, aquesta edició conté dos assajos de context d'Ester Boquera i de Pilar Vélez, amb fotografies i il·lustracions.

» L'*Auca del noi català, antifeixista i humà*, com el llibre *El més petit de tots* (Ajuntament de Barcelona i Libros del Zorro Rojo, 2022), pretén fer una aportació a la memòria històrica i transmetre a les noves generacions els ideals republicans.

» Josep Obiols va ser un pintor, dibuixant i gravador, considerat com l'artista més representatiu de la cultura noucentista, va ser un dels grans defensors del projecte sociocultural del moviment, així com de la llengua i la cultura, tasca que va poder desenvolupar a través de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Per la seva banda, Pere Català i Pic fou un fotògraf, publicista i escriptor, conegut per l'autoria de cartells bèl·lics i propaganda republicana durant la Guerra Civil.

» Amb motiu de la publicació, el dimecres 28 de febrer, a les 19.00 hores tindrà lloc la presentació del llibre al Palau Robert (Passeig de Gràcia, 107). A l'acte hi participaran Pilar Vélez, doctora en Història de l'Art per la Universitat de Barcelona i Ester Boquera Diago, doctora en Comunicació per la Universitat Ramon Llull, ambdues epilògistes del llibre; Oblit Baseiria, editora i comissària de la col·lecció "Barcelona Becerolas", de l'Ajuntament de Barcelona, i Anna Guitart, periodista cultural que actuarà com a moderadora.

En ple conflicte bèl·lic, el Comissariat de Propaganda de Catalunya va inaugurar la seva col·lecció infantil amb *l'Auca del noi català, antifeixista i humà*, com una resposta artística i poètica, de caire popular, a les dificultats extremes que patia la Segona República.

L'auca repassa en 48 vinyetes bicolors la vida d'un vailet modèlic, en Germà, des que neix un 19 de juliol —coincidint amb el cop d'Estat a Barcelona a mans dels nacionalistes— fins que és enviat al front de Madrid. Mitjançant rodolins, del fotògraf i editor Pere Català i Pic, en Germà difon consells i moralitats en el marc quotidià del que es considerava ser «un bon jan, republicà i català». En aquesta obra singular destaca el compromís polític i ciutadà de la Catalunya republicana, basat en l'ideal de bellesa que el noucentisme considerava fonamental en l'educació.

Les il·lustracions del mestre Josep Obiols, «l'home cívic», que van servir com a instrument de propaganda a l'estranger en contra del feixisme, són una mostra del seu compromís a favor de l'ensenyament i la cultura en català.

JOSEP OBIOLS (1894-1967)

La imatge cívica d'un temps i d'un país

Retrat de Josep Obiols amb les seves filles grans, Montserrat i Àngels, a finals de la dècada de 1920. Família Obiols.

«Refusat el modernisme, els noucentistes van institucionalitzar la cultura catalana i van treballar per assolir una normalitat equiparable a la dels grans països europeus —França, Alemanya, Anglaterra—, fent realitat alguns dels ideals i dels reptes de la ja molt llunyana Renaixença que el modernisme va subscriure, però que no va poder acabar de fer realitat.

El món de la pedagogia va ser clau per als noucentistes, que s'hi abocaren amb tota mena de projectes essencials i innovadors. Alhora, conscients del valor social de l'art i de la necessitat d'educar «en la bellesa», comptaren amb la col·laboració de tot un seguit d'artistes, especialment dibuixants, pintors, il·lustradors i cartellistes, entre els quals cal destacar la figura clau de Josep Obiols.

Obiols, format al costat del pintor Torres-Garcia a l'Escola de Decoració de Sarrià —la vila barcelonina on havia nascut Obiols—, va ser dibuixant, il·lustrador de llibres, pintor de cavallet, muralista, cartellista, gravador sobre metall i xilògraf, però per sobre de tot, el tret que més bé el defineix és la seva vocació de «servei al país». No és estrany, doncs, que Alexandre Cirici, en un dels millors retrats de Josep Obiols, escrit per a la revista *Serra d'Or* arran de la mort de l'artista, el definís com «l'home cívic». Ras i curt, Obiols va ser un home al servei de la comunitat en un moment en què es forjava un projecte «eficaç» per construir un país modern, amb tot allò que feia falta per ser-ho.

S'ha dit que Josep Obiols és l'artista més representatiu de la cultura noucentista. Tal afirmació s'ha d'entendre en el sentit de ser un artista que respon plenament al projecte sociocultural del moviment, fet realitat a través de les institucions de govern que volien construir un nou model de la «Catalunya-ciutat», cívica per damunt de tot. Obiols va formar part de la segona generació noucentista, però la seva tasca va esdevenir la imatge d'un temps i d'un país. La iconografia noucentista del paisatge mediterrani, les atzavares, les orenetes, els vaixells a tot vent, els infants tendres, els rams de flors, les sanefes de les rajoles ceràmiques i un llarg etcètera van trobar en ell el millor divulgador.

Estretament compromès amb la realitat social, especialment amb el món pedagògic, ja de ben jove va ser el director artístic de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC), entitat capdavantera en aquest terreny, que excel·lia sobretot en l'edició de llibres escolars il·lustrats, per primer cop pensats expressament per als infants i d'acord amb la seva percepció i comprensió. Obiols hi contribuï sobretot amb el *Cartipàs català* (1915), de Pau Romeva, cinc quaderns d'escriptura vertical per aprendre a escriure, i el *Sil·labari català* (1922), també de Romeva, en dos volums, per aprendre a llegir. Sense oblidar tampoc la col·laboració en els magnífics contes il·lustrats de les editorials Muntanyola, Catalana i Políglota.

Dissortadament, el 1923 la dictadura de Primo de Rivera va estroncar l'activitat de l'APEC. Tanmateix, enderrocat el règim al final del 1930, l'Associació va reprendre l'activitat, i Obiols hi tornà a col·laborar fins a la Guerra Civil, que va comportar-ne la desaparició definitiva. Però encara durant la dictadura, Obiols va dibuixar un Sant Jordi que l'escultor Joan Rebull convertí en un relleu de ceràmica argerata, fet a Can Marcó de Quart, destinat a la venda en favor dels presos polítics de la dictadura.

Ara bé, el projecte de més ressò que Obiols va fer per a l'APEC va ser el cartell de l'entitat, del 1922, presidit per un vailet de cara rodona, vestit amb davantal, amb la cartera en bandolera i una carpeta sota al braç, caminant decidit cap a l'escola, acompanyat d'una oreneta, composició sota la qual llegim: «Ja sou de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana?». Aquest noieta, que apareix en molts altres impresos, va esdevenir una de les imatges més icòniques del noucentisme, un fet que es repeteix en altres projectes d'Obiols, qui, al llarg dels anys, va crear una sèrie d'imatges, sempre lligades al món cultural, que van convertir-se en veritables referents del seu temps: des del logotip d'*Els nostres clàssics* (1924), o el d'*A tot vent* (1928), amb el vaixell de vela gravat en fusta, fins als marinerets de la publicitat de la sastreria *El dique flotante* (1929), així com alguns projectes institucionals realitzats durant la guerra, que veurem tot seguit.

En lloc de comportar una aturada, la Guerra Civil va significar per a Obiols la possibilitat de seguir treballant al servei del país. Només cal recordar l'encàrrec dels bitllets o del paper moneda que la Generalitat va emetre durant el conflicte, i que tenia la mateixa consideració que el del Banc d'Espanya, com a paper moneda nacional català. Obiols s'ocupà dels bitllets de dos pessetes i cinquanta cèntims, cinc i deu pessetes, i dels de cinc-centes i mil pesetes, per bé que aquests dos darrers no arribaren a circular. Per contra, Enric Cristòfol Ricart només fou l'autor del bitllet de cinquanta pessetes. En qualsevol cas, els originals de tots plegats van ser uns gravats en fusta d'una gran qualitat, reproduïts mitjançant l'heliogravat als moderns tallers gràfics d'Oliva de Vilanova, a Barcelona. Un cop més, hi reproduï les seves imatges arquetípiques de la terra i del món mediterrani. No és estrany, doncs, que també el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya li fes algun encàrrec, amb el qual va tornar a assolir una gran difusió i popularitat.

El Comissariat, sota la direcció de Jaume Miravittles, tenia per objectiu la difusió nacional i internacional de la lluita de Catalunya contra el feixisme. Per fer-lo realitat, va cercar la

col·laboració d'artistes, literats i intel·lectuals de vàlua reconeguda, com va ser el cas d'Obiols, que va rebre l'encàrrec de *l'Auca del noi català, antifeixista i humà*, impresa als tallers gràfics Joan Sallent de Sabadell.

L'*Auca* va ser el primer volum d'una sèrie de nou llibres de literatura infantil i juvenil, publicats entre el 1937 i el 1938, que va comptar amb la participació d'algunes figures capdavanteres de la il·lustració catalana del moment. Va ser el cas de Lola Anglada, que va escriure i il·lustrar el segon volum, *El més petit de tots*, o de Joan Junceda, que s'encarregà d'il·lustrar *El senyor pèsol i altres plantes*, de Salvador Perarnau.

Tanmateix, el volum de *l'Auca* no era més que la versió editorial d'un primer encàrrec per a Obiols, el 1936, d'una auca en format tradicional, que formava part d'una sèrie de dotze. Poc després, el 1937, Obiols convertí cadascuna de les quaranta-vuit estampes en una pàgina del llibre, amb els rodolins traduïts a quatre llengües.

De format gairebé quadrat —una tipologia molt pròpia dels nous llibres per a infants—, amb uns dibuixos àgils i sintètics, i alhora molt expressius, il·lustrats a la ploma i a colorits, el llibre és avui una imatge de referència de la Catalunya republicana.

Fixem-nos en el protagonista de *l'Auca*. Obiols, com assenyalàvem més amunt, va recórrer un cop més a la imatge característica d'infants amb carona arrodonida, com els dels treballs de l'APEC. De fet, els seus infants, tant en les il·lustracions ja esmentades com en els gravats o les pintures, solen ser sempre nenes i nens de fesomia dolça i galtes plenes, d'expressió viva, fàcilment identificables, els primers models dels quals havien estat els seus fills, com bé ho proven nombrosos retrats que se'n coneixen.

Si resseguim la seva trajectòria des dels anys vint fins a la guerra, trobarem molts protagonistes dels seus projectes que responen a aquest mateix model: des del noi de l'APEC, del 1922, fins al Jordi de la revista homònima (1927), amb gorra plana i pantaló a l'anglesa; o el cartell del 1930 de les escoles municipals de l'Ajuntament de Barcelona, presidit per un nen més petit amb cartera en bandolera i una nena amb una carpeta sota el braç, així com d'altres de l'APEC dels anys trenta.

Entre aquests darrers, sobresurt el protagonista del cartell del Primer Congrès Nacional de l'APEC (abril del 1936), prefiguració clara del noi de *l'Auca*, un vailet que duu dos llibres, mentre al fons

s'entreveu un edifici racionalista, símbol de l'escola moderna, que fa pensar en l'edifici de la guarderia que apareix al llibre. Sempre és un noi eixerit i responsable i, en el cas de *l'Auca*, vol ser el prototip d'un ciutadà modèlic que, ben format a l'escola d'aprenentatge, acaba sent enviat al front de Madrid.

En Germà transmet amb les seves accions missatges de salut, alegria, companyonia, treball i esport. Tot un compendi sobre una manera de viure que defensava el progrés i la llibertat, i que començava amb l'educació dels més petits per assolir una societat laica i igualitària. N'és bon testimoni la il·lustració del rodolí «Li ensenyen per religió / el respecte al companyó», en què

Obiols dibuixa tres noiets, un d'ells negre —fet no gaire corrent aleshores—, que és tota una lliçó gràfica. La pretensió de l'*Auca* era, naturalment, que els lectors joves s'identifiquessin amb aquest noi català, antifeixista i humà, símbol de la joventut republicana.

En definitiva, Josep Obiols va ser un artista cívic, convençut com estava que la seva obra era abans que res un servei al país i una contribució a la comunitat. Per això, malgrat la imatge idealitzada i tendra que va forjar del seu temps, entre el 1917 i el 1939 molta gent s'hi va sentir identificada. La cultura del país no només es podia construir a través de la literatura i la llengua catalana, sinó també a través de l'art, que aleshores traspuava l'essència mediterrània recuperada pels primers noucentistes, amb Eugeni d'Ors al capdavant.» Pilar Vélez

PERE CATALÀ I PIC (1889-1971)

L'*Auca* de Pere Català i Pic

«Hi ha incògnites literàries que mai es podran aclarir i d'altres que al cap d'uns anys s'acaben revelant. Aquest és el cas de l'autoria de l'*Auca del noi català, antifeixista i humà*. Si bé a la portada interior del llibre es deixa constància que el pintor Josep Obiols va ser-ne l'il·lustrador, no hi trobem cap indicatiu sobre qui va escriure'n els rodolins. El redactor no va signar l'obra, i durant quasi nou dècades la seva identitat ha passat desapercebuda. Qui va compondre aquests versets de to instructiu no era poeta ni escriptor de professió, sinó fotògraf publicitari. El pare dels textos és el polifacètic Pere Català i Pic, artífex també de l'icònic cartell *Aixafem el feixisme*, en què va representar un peu calçat amb espartenya que esclafava una creu gamada.

Autoretrat de Pere Català i Pic als anys vint. Família Pere Català i Pic.

Totes dues publicacions, tant l'*Auca* com el cartell, sorgeixen del Comissariat de Propaganda, un potent aparell persuasiu que la Generalitat de Catalunya crea l'octubre del 1936, unes setmanes després que comenci la Guerra Civil. L'impulsa Jaume Miravittles, qui, juntament amb el mateix Català i Pic i altres intel·lectuals, li donen forma, i es manté en funcionament fins al març del 1939, pocs dies abans que acabi el conflicte bèl·lic. No és una entitat menor, hi treballen tres centenars de persones, entre elles periodistes, fotògrafs, cartellistes, escriptors i cineastes. Són els millors professionals disponibles a la rereguarda catalana, però també en venen d'arreu del món, que s'uneixen a l'organisme de propaganda per difondre la lluita contra el feixisme entre el públic internacional. La vocació de projecció universal també queda garantida amb l'activitat de les delegacions permanents que el Comissariat de Propaganda obre a París, Londres, Brussel·les i Estocolm.

Fronteres endins, el Comissariat comunica per a tothom, tant per a la població civil que queda a la rereguarda, com per a la resta de la zona republicana, els combatents al front i, fins i tot, l'enemic franquista. Depenent de la Presidència de la Generalitat, el més alt nivell governamental, és una institució que gaudeix d'un pressupost generós, a més de força llibertat d'actuació. Aquest organisme pioner, tant a Catalunya com a l'Estat, treballa per aixecar la moral i explicar la defensa de la democràcia i les polítiques de progrés social desenvolupades per la Catalunya republicana. Per assolir els seus objectius, Miravittles i el seu equip aprofiten totes les eines que tenen a l'abast: des de formats més tradicionals com els cartells, els llibres, les

exposicions o els espectacles folklòrics, fins a altres propostes més innovadores com ara la creació d'una «mascota de la revolució» batejada com *El més petit de tots*.

Dins del Comissariat de Propaganda, Pere Català i Pic és el cap tècnic de la secció d'edicions i del seu despatx sorgeixen perles de les arts gràfiques, com el magazín *Nova Iberia*, amb un disseny interior avantguardista, o l'àlbum *Madrid*, que denuncia els bombardeigs sobre la capital de la República a través d'imatges i elaborats fotomuntatges. Entre les més de cent publicacions produïdes per l'òrgan de propaganda, s'hi troba *l'Auca del noi català, antifeixista i humà*, que ell mateix escriu.

Qui va testimoniar l'autoria del text era un dels seus fills, Pere Català i Roca, jove col·laborador del Comissariat de Propaganda, juntament amb el seu germà Francesc. La principal hipòtesi per la qual Català i Pic no hauria signat l'obra és que el seu càrrec de responsable de publicacions era molt cobejat i, per evitar un excessiu protagonisme personal, hauria volgut passar amb la màxima discreció.

Quan esclata la Guerra Civil, Català i Pic és un reputat fotògraf publicitari que treballa per a clients com Ford, Anís del Mono, Cerebrino Mandri o Myrurgia. Tanmateix, el camí per arribar a aquest punt no havia estat gens fàcil. De ben menut, queda orfe de pare, i amb només dotze anys ha de deixar els estudis per treballar al Banc Hispano Americano, a Barcelona. Amb el pas del temps, augmenta el seu interès per la fotografia, fins que en una rifa del banc guanya una càmera reflex. És llavors quan, amb vint-i-cinc anys, pren una decisió arriscada: deixar una feina estable en què estava a punt de ser ascendit per traslladar-se a Valls, la seva vila natal, i dedicar-se a la seva passió, la fotografia. Allà exerceix de retratista, un ofici que aprèn pràcticament de manera autodidacta. També rep un important encàrrec de la Mancomunitat de Catalunya per fotografiar monuments de la rodalia, que s'integren en un magne arxiu de catalogació del patrimoni estatal. Així mateix, viatja sovint a Barcelona, on manté el contacte amb la vida cultural i associativa, i també visita París i Brussel·les, on queda captivat per l'avantguarda fotogràfica.

L'any de la proclamació de la Segona República, el 1931, torna a la ciutat comtal i obre un negoci de «fototècnica publicitària». És a partir d'aleshores que aplica els coneixements adquirits sobre les avantguardes europees als encàrrecs dels anunciants més selectes, tot confeccionant anuncis amb la tècnica moderna del fotomuntatge. Tot i que professionalment està molt enfeinat, manté una intensa activitat cultural i divulgativa: ofereix conferències, parla per ràdio, exerceix de professor de psicologia de la publicitat, participa activament en entitats publicitàries i congressos internacionals, escriu en publicacions i encara li queda temps per anar a fer tertúlia amb altres intel·lectuals a l'Ateneu Barcelonès. De mica en mica, es va fent un nom fins que acaba esdevenint un dels principals representants de l'avantguarda fotogràfica a Catalunya.

Semblaria contradictori que, sent Català i Pic una persona amb una voluntat transformadora i al corrent dels procediments més innovadors, redactés uns versos per a un gènere tan tradicional a Catalunya com és l'auca. Tot i que tenia predilecció per la imatge, escriure no li venia de nou. Des que era un nen, havia tingut sensibilitat literària, escrivia poemes i devorava els llibres que comprava amb la pesseta que setmanalment li donava la seva mare. Abans del conflicte bèl·lic, també havia iniciat una carrera d'articulista en diverses publicacions d'àmbit local, català i estatal. El vessant d'humanista, la concepció de la cultura i l'educació com a forma de progrés i el catalanisme, així com la preocupació per l'ascens dels totalitarismes, l'haurien portat a escriure un text com el que teniu a les mans.

Amb aquesta història de títol suggeridor, Pere Català i Pic exaltava els valors republicans de civilitat, llibertat, respecte i solidaritat, a més de promoure la higiene personal i l'activitat física. El relat recorre la vida d'un vailet des que neix un 19 de juliol —data en què s'evidencia el fracàs de la insurrecció militar a Barcelona—, fins que marxa a lluitar al front de Madrid, sempre amb un comportament exemplar.

Als versos s'hi troben algunes referències autobiogràfiques com que el protagonista, de nom Germà, «té aficions de fotògraf» i «és un ciutadà modèlic sortit de l'Enciclopèdic», en referència a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, on l'autor assistia a les múltiples conferències que es feien. El personatge feineja al matí i estudia als vespres, que és el que a Català i Pic li hauria agradat fer de jove, treure's la carrera de Filosofia i Lletres a la tarda mentre treballava al banc, tot i que el seu horari laboral finalment no li ho va permetre.

El nom del protagonista no és casual i ens ho deixa veure en el darrer verset, quan va a defensar la capital de la República, aleshores durament atacada per les tropes franquistes, i assegura que «com sempre el bon català / en el perill és germà». El tema de la solidaritat de Catalunya amb Madrid no és aquí una qüestió aïllada, sinó que s'encabeix en la campanya de contrapropaganda que el Comissariat havia dissenyat per contrarestar l'estat d'opinió present a la resta de la zona republicana, que assegurava que Catalunya no s'implicava prou en la contesa bèl·lica. En aquest sentit, en la propaganda de la Generalitat són una constant els missatges que destaquen la solidaritat amb el poble madrileny, l'aportació militar catalana a la guerra i l'atenció als refugiats que arribaven de les zones ocupades.

Originàriament, aquesta història pictòrica es publica en forma de cartell, de cinquanta per trenta-cinc centímetres, amb la maquetació tradicional d'una auca: quaranta-vuit vinyetes quadrades, cadascuna acompanyada d'un rodolí. La historieta formava part d'una col·lecció d'una dotzena d'auques tenyides d'una alta càrrega propagandística. L'*Auca de la lluita i del milicià* encetava la sèrie i la seguia l'*Auca del noi català, antifeixista i humà*, que s'hauria publicat entre finals de 1936 i els primers mesos de 1937. Dins la col·lecció en trobem d'altres que feien crítica social, amb enunciats tan descriptius com l'*Auca del petit burgès que sembla molt i no és res* o l'*Auca moguda i ben vista de la vida de Joan Coba prototipus d'arribista*. Totes es venien per un preu assequible de deu cèntims de pesseta.

És a la primavera del 1937 quan l'*Auca del noi català, antifeixista i humà* es reconverteix en un llibre amb títol homònim. Com a responsable d'edicions, Català i Pic hauria fet ell mateix l'adaptació d'auca a llibre per a joves i infants. Amb el canvi, s'acolorixen les estampes i els rodolins, originàriament escrits en català, es tradueixen al castellà, a l'anglès i al francès, per ser distribuïts arreu. Hauria estat el cos de traductors i redactors del Comissariat que escrivia els butlletins en llengües estrangeres —fins i tot en esperanto—, qui n'hauria fet no només la traducció, sinó també la interpretació del text. Ho veiem, per exemple, en el nom del protagonista, que en anglès s'anomena Freeman, «home lliure» o «ciutadà d'honor», o quan en català el personatge «puja franc, cabal i noble», en castellà és un «demócrata y es noble y tan fuerte como el roble». Això sí, en les quatre llengües, les habituals de les publicacions internacionals del Comissariat, en Germà sent odi per l'home feixista.

Quan les tropes franquistes entren a Barcelona el gener del 1939, Català i Pic té l'oportunitat de marxar a l'exili, però decideix quedar-se a Barcelona; la seva situació familiar, amb la mare, la dona i la filla malaltes, no ho dicta convenient. Crema documentació que el pot comprometre i es reclou en un exili interior. L'obligada prudència de ben segur li va evitar patir represàlies, però el silenci forçat també el va fer caure durant dècades en l'oblit i, amb ell, l'autoria d'aquesta obra. És de justícia fer aquesta reparació i, per tant, avui podem afirmar que aquesta ha estat sempre l'auca de Josep Obiols però també la de Pere Català i Pic.» Ester Boquera Diago

Per a més informació:

<http://ajuntament.barcelona.cat/barcelonallibres/>

Laura Santaflorentina / Tel. 699061244 / E-mail: laurasantaflorentina@gmail.com